

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної педагогіки, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **"ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ"**

Виконав:
студент 2 курсу групи КорL1-M20
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Подтабачний Назар Миколайович

Науковий керівник:
Бєлова О.Б., канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Михальська С.А., доктор психологічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВОЛІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Теоретичні положення про волю та її сутність.....	6
1.2. Закономірності розвитку волі у дітей молодшого шкільного віку з типовим мовленнєвим розвитком.....	12
1.3. Особливості розвитку волі у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	17
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	22
2.1. Методики дослідження вольових дій у дітей молодшого шкільного віку.....	22
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	27
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВОЇ АКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	32
3.1. Методика формування вольової активності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.....	32
3.2. Аналіз результатів формувального навчання.....	35
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
ДОДАТКИ.....	47

ВСТУП

Актуальність теми. На даний час перед освітніми закладами постає важливе завдання в розвитку дітей здатності до оволодіння власною поведінкою, саморегуляції, розкриття психологічних передумов формування особистості, розвитку вольових якостей. Саме молодший шкільний вік є одним із періодів, де відбувається усвідомлення дитиною своєї індивідуальності, змінюється її ставлення до навколишнього світу, до себе, до інших людей, відбувається перебудова потреб та мотивів, поведінки.

Проблему волі вивчали в межах загально-теоретичних психолого-педагогічних (В. Войтко, В. Зінченко, П. М'ясоїд, Т. Рібо, С. Рубінштейн, Г. Сельє, Ю. Трофімов та ін.), та фізіологічних (П. Анюхін, І. Павлов, І. Сеченов, Е. Хомська) підходів; вольові якості особистості були описані у дослідженнях І. Беха, Є. Ільїна, Н. Каліної, В. Котирло, А. Маклакова, С. Рубінштейна; у дітей з типовим психофізичним розвитком (М. Варій, О. Дьяченко, Г. Костюк, Р. Павелків, М. Савчин, О. Сергеєнкова та ін.) та в межах вивчення психічних процесів у дітей з порушеннями мовлення (Л. Андрусина, О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Левіна, І. Мартиненко, О. Мастюкова, С. Поліщук, О. Приходько, М. Савченко, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.)

Та все ж залишилося ще багато невисвітлених аспектів даної проблеми, сучасна психологія продовжує науковий пошук нез'ясованих питань методологічного, теоретичного та експериментального плану.

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему "**Формування вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення**".

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати проблему дослідження, розробити та апробувати методи діагностики вольових якостей у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з зазначеної проблеми, та визначити особливості проявів наполегливості та лінощів у дітей молодшого шкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Визначити існуючі методики діагностики різних вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку та модернізувати методики для діагностики наполегливості та лінощів.

3. Експериментально дослідити вплив наполегливості та прояви лінощів на засвоєння знань з української мови у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення (загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ) II рівня) та з типовим мовленнєвим розвитком.

Об'єкт дослідження – розвиток вольових якостей (наполегливості та лінощів) у дітей молодшого шкільного віку із ЗНМ II рівня.

Предмет дослідження – особливості розвитку наполегливості у дітей молодшого шкільного віку із ЗНМ II рівня.

Методи дослідження: - *теоретичні:* аналіз загальної та спеціальної літератури з метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизації теоретичних положень;

- *емпіричні:* адаптований тест-опитувальник Є. Ільїна "Визначення рівня наполегливості"; діагностична методика для визначення рівня проявів лінощів;

- *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних; χ^2 критерій Пірсона.

Теоретичне значення. Розширено поняття "воля", охарактеризовано властивості волі у дітей молодшого шкільного віку з ЗНМ. Подано порівняльний аналіз лінощів та наполегливості у дітей молодшого шкільного віку з типовим розвитком та ЗНМ II рівня.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку властивостей волі дітей молодшого шкільного віку. Описана навчально-

корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, психолога, вчителя та груп з інклюзивною формою навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі ЗОШ № 9 та БНРЦ міста Кам'янець-Подільський Хмельницької області.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: "Розвиток вольових якостей у молодших школярів з порушеннями мовленнєвого розвитку", "Особливості розвитку мотиваційно-вольової сфери у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку", "Науково-теоретичні погляди та сутність вольових якостей особистості".

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань), додатків (12 сторінок). У роботі вміщено 1 таблиця, 12 рисунків. Загальний обсяг наукової роботи – 59 сторінок, з них 42 сторінки – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз та узагальнення спеціальної літератури доводить, що воля – це психічний процес, який проявляється у діях та здійснює вплив на поведінку людини, для досягнення бажаної мети. Вона пов'язана з усіма психічними процесами; забезпечує розвиток виховання та навчання особистості за допомогою включення вольової регуляції (довільності) та її функцій (спонукальна, гальмівна). Воля є наслідком суспільно-історичного розвитку людини. Якості, функції та структури вольового акту залежить від поведінки людини, регулювання дій, активності.

2. Виявлено, що у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення спостерігається недорозвинення усіх структурних компонентів вольового акту, що має пряму залежність від складності мовленнєвих порушень, у більшості таким дітям властива пасивність, залежність від оточуючих, спонтанна поведінка, зосередженість на власних проблемах, замкнутість.

3. Визначено методики, що направлені на вивчення сили волі, терплячості, стриманості, рівня лінощів, рішучості, завзятості, розвитку довільності дій, самооцінки, визначення індивідуальних диспозицій а також психолого-педагогічні спостереження у дітей молодшого шкільного віку з типовим та порушеним мовленнєвим розвитком.

Порівняльний аналіз результатів дослідження довів, що молодшим школярам із ЗНМ III рівня найбільше притаманні прояви лінощів, на що вказує високий (45,4 %) та середній (36,3 %) рівень, на відмінно від їх однолітків з типовим розвитком (70,9 %), у яких виявлено низький рівень. При дослідженні наполегливості, було визначено що значній кількості дітей з типовим розвитком (67,7 %) притаманний високий рівень наполегливості, а дітям з ЗНМ

III рівня в більшості середній (36,3 %) та низький (36,3 %). Нами визначено що між проявами наполегливості та лінощів існує чіткий взаємозв'язок.

4. Обґрунтовано етапи та зміст навчально-корекційної роботи; визначено методи та прийоми для формування вольових якостей у молодших школярів з порушеннями мовлення.

Контрольний етап дослідження засвідчив помітні зміни щодо певних вольових якостей у дітей експериментальної групи після проведення з ними навчально-корекційної роботи. Так, у них значно зменшилися показники низького рівня (було 36,3 % стало 12 %), середнього (було 36,3 %, стало 45,8 %) та високого (було 27,4 %, стало 42,2 %) рівня розвитку наполегливості. Схожа позитивна тенденція спостерігається і при інших контрольних дослідженнях.

Визначено, діти які по хворобі не відвідували школу та відповідно навчально-корекційні заняття залишались на низькому рівні, тому про їх можливості або недорозвиток ми не можемо стверджувати. На нашу думку, роботу з формування необхідних знань, навичок та вмінь у дітей з порушеннями мовлення потрібно здійснювати не тільки вихователями, логопедами та психологами, але й самими батьками. Це дозволило би дитині не відставати у розвитку від своїх однолітків.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення вольових якостей є розробка корекційних занять для формування позитивних вольових якостей у дітей з порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова О. Б. Вплив основних чинників на порушення мовленнєвого, психічного та емоційно-вольового розвитку у дітей дошкільного віку / Инклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа: материалы всеукраинской научно-практической конференции / под общ. ред. Ляшенко А. Н. – Симферополь, 2011. – С. 18–21.
2. Белова О. Б. Особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. II. – С. 65.
3. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР \ Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. – Вип. III. – С. 297–305.
4. Вольова дія: логопсихологія. URL: http://pidruchniki.com/12631113/psihologiya/volova_diya (дата звернення: 10. 04. 2018).
5. Данчук, Ю. (2019). Вольове зусилля як одна з ланок реалізації рухової функції людини. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології". <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-15.%p>.
6. Діхтяренко С. Ю., Столярова О. М. Розвиток та виховання волі у молодших школярів. Психологічний журнал. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. Вип. 7.
7. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
8. Загальна психологія. / За редакцією академіка С. Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704с.

9. Загальна психологія. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. – навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
10. Загальна психологія. / С. Д. Максименко. Навчальний посібник. – 3-є вид., переробл і доп. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272с.
11. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. психол. і педагог. спеціальностей. / М. Й. Варій – [3-тє вид.]. – Львів: Край, 2009. – 1007с.
12. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
13. Ильин Е. П. Психология воли. 1-е изд – СПб.: Питер, 2002. – 288с.
14. Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 368 с.
15. Кирпенко Т. М. / «Функція волі в процесі саморозвитку особистості». URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v7/i42/14.pdf> (дата звернення: 01. 09. 2021).
16. Коломинский Я. Л., Панько Е. А. / Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 190 с.
17. Коломинский Я. П., Панько Е. А., Игумнов С. А. – Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция. – СПб.: Питер, 2004. – 480 с.
18. Конопляста С. Ю. Ринологія від А до Я: Монографія. – К.: Книга-плюс, 2016 – 312 с.
19. Конопляста С. Ю., Сак Т. Б. Логопсихологія: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/78369-52-volova-dya.html> (дата звернення: 01. 04. 2020)
20. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: методич. посіб. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416с.
21. Костюк Г. С. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Радянська школа, 1976. – 565с.
22. Косякова О. О. Логопсихология. / О. О. Косякова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 254 с.

- 23.Кутішенко В. П. / Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
- 24.Лауткіна С. В. Логопсихологія /Авт.-сост. С. В. Лауткіна. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2007. – 150 с.
- 25.Леонтьев А. Н. Воля // Вестник Московского университета. Сер. 14, Психология. – 1993. – № 2
- 26.Логопсихологія: навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 294 с.
- 27.Мельник О. Б. Психологічна діагностика.: [навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей], – Київ: Каравела, 2013. – 316с.
- 28.Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у дітей різного віку та статі: дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Одеський національний університет. Одеса, 2003. С. 222.
- 29.Общая психология. / А. Г. Маклаков – СПб.: Питер (серия «Учебник нового века»), 2001. – 592 с.
- 30.Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / Под ред. А. В. Петровского, 2-е изд., доп. и перераб. М., 1976 – 479с.
- 31.Основи загальної і медичної психології. / За ред. І. С. Вітенка і О. С. Чабана. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. – 344с.
- 32.Основи загальної психології / Полозенко О. В., Омельченко Л. М., Свистун В. І. – К.: НУБіП, 2009. – Т. II. – С. 257.
- 33.Павелків Р. В. Загальна психологія : Затв. МОНУ як підручник для студ. ВНЗ / Р. В. Павелків. – вид. 3-тє, доп. – К : Кондор, 2009. – 576 с.
- 34.Патопсихологія. / Мартинюк І. А. – Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 208 с.
- 35.Поліщук С. А. Особливості розвитку волі в учнів молодшого шкільного віку: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Глухівський національний педагогічний університет. Київ, 2001. – С. 220.
- 36.Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие / под. ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2002. – 694 с.

37. Психологія: підручник для ВНЗ. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=uQqQAwwAAQBAJ&pg=PT564&lpg=PT564&dq> (дата звернення: 04. 03. 2018).
38. Психологическая профилактика дезадаптации учащихся в начале обучения в средней школе. Методические рекомендации для школьных психологов / Пономаренко Л. П. – Одесса : Астра-Принт, 1999. – 243 с.
39. Савченко К.В./ Психокорекційна робота як засіб формування вольових якостей молодших школярів URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3874/Savchenko.pdf;jsessionid=4F8EBD8C8A33A4FA9D6DC097F519ED16?sequence=1> (дата звернення: 08. 10. 2021)
40. Савченко К. В. Розвиток вольових якостей молодших школярів як умова їх навчальної успішності: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 04. 00. 22. Київ, 2007. – 20 с.
41. Савчин М. В., Василенко Л. П. / Вікова психологія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2005. (Альма-матер) – 360 с.
42. Славіна Н. С. Методичні рекомендації щодо проведення практичних та лабораторних занять з дисципліни «Загальна психологія»: методичні рекомендації / укладач Н. С. Славіна. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2017. – 88с.
43. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія. К.: Академвидав, 2006. (Енциклопедія ерудита) - 424 с.
44. Твардовская А. А. Логопсихология. Конспект лекций / А. А. Твардовская: Каз. федер. ун-т. – Казань, 2014г. – 72 с..
45. Теорії волі. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:0PPWHzLi-m4J:https://studfiles.net>. (дата звернення: 20. 03. 2019)
46. Фельцан М. І., Юрков О. С. Особливості вольової сфери підлітка. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Гуманітарні і суспільні науки. Мукачево, 2015. № 18 (13). – С. 269.